

Di sản văn bia Hán nôm chùa Thăng Nghiêm thôn Khúc Thủy (Hà Nội)

ISSN: 2734-9195 09:53 03/12/2025

Chùa Khúc Thủy là ngôi chùa cổ với trong lịch sử. Chùa hiện lưu giữ được nhiều tư liệu Hán Nôm có giá trị nhằm khẳng định lịch sử ngôi chùa đồng thời ghi chép đóng góp của các Hậu Phật đối với bản xã và bản tự.

Tác giả: **Nguyễn Thị Hoàng Yến**, Viện Nghiên cứu Hán Nôm

Tóm tắt: Chùa Thăng Nghiêm ngày nay, trước kia có tên chùa Phúc Đống, còn gọi là chùa Khúc Thủy, hiện ở số 38 thôn Khúc Thủy, xã Bình Minh, thành phố Hà Nội. Chùa Khúc Thủy là ngôi chùa cổ, chùa của làng. Chùa hiện lưu giữ 6 tấm bia đá cổ khắc văn tự Hán Nôm gồm 6 mặt bia. Hầu hết các bia này đều có thạc bản văn bia được lưu trữ tại Viện Nghiên cứu Hán Nôm.

Nội dung văn bia ghi chép các Hậu Phật, những người đóng góp tiền bạc, ruộng đất cho chùa làng Khúc Thủy và lệ cúng giỗ. Liệt kê họ tên, tên tự, tên hiệu của những người được gửi giỗ trong chùa và việc cúng tế. Ngoài cúng tế vào ngày giỗ, chùa còn cúng họ vào lễ chung (cúng vào mùa đông), lễ thường (cúng vào mùa thu) và Tết Nguyên đán.

Lễ vật cúng thường là đồ chay nhưng cũng có trường hợp cúng đồ mặn. Việc nghiên cứu nội dung các văn bia này nhằm tìm hiểu lịch sử ngôi chùa và tri ân những đóng góp của Hậu Phật đối với nhân dân trong thôn và di tích tại địa phương.

Từ khoá: chùa Khúc Thủy, di sản văn bia Hán Nôm, Cự Khê, Thanh Oai

1. Sơ lược về lịch sử chùa Thăng Nghiêm Khúc Thủy

Theo làng Khúc Thủy là ngôi chùa cổ, cách trung tâm thủ đô khoảng 15 km về phía nam. Trước kia chùa có tên là Phúc Đống tự. Chùa nằm trong quần thể thánh tích làng Khúc Thủy, một địa phương thấm đẫm văn hóa truyền thống của người Việt Nam, với các di tích văn hóa, các giá trị truyền thống qua các không gian kiến trúc, hiện vật có giá trị văn hiến với nhiều danh lam thắng tích,

cơ sở thờ tự tôn giáo, tín ngưỡng ven theo dòng sông Nhuệ về nam.

Chùa Thăng Nghiêm ngày nay, mà trước kia có tên là chùa Phúc Đống, còn gọi theo tên làng là chùa Khúc Thủy có lịch sử vẫn còn hiện trên những tấm bia đá của chùa. Đến nay, chùa còn lại 6 tấm bia đá, ghi lại lịch sử các giai đoạn trùng tu xây dựng chùa. Đặc biệt quá trình trùng tu chùa, với đời sống tôn giáo, kinh tế tự viện, cũng là diện mạo của kinh tế làng xã và phần nào những ảnh xạ của Phật giáo thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX. Văn bia cũng ghi lại quá trình trùng tu chùa, với các tầng lớp kiến trúc còn lại về sau.[1]

Từ tháng 2 năm 1997, Hoà thượng Thích Viên Thành cử Đại đức Thích Minh Thanh về chùa tiếp nối ngọn đèn thiền. Kể từ đó đến nay, chùa liên tục được trùng tu, xây dựng nhằm khôi phục, bảo tồn và phát huy giá trị văn hoá tâm linh, nghệ thuật kiến trúc Phật giáo.

Ảnh Chùa Thăng Nghiêm nằm trong một quần thể mang đậm nét văn hóa Phật giáo (Nguồn <https://mia.vn/cam-nang-du-lich/chua-thang-nghiem-ha-noi-17258>, cập nhật lúc 19 giờ ngày 18/11/2025)

2. Di sản văn bia Hán Nôm chùa Thăng Nghiêm Khúc Thủy

Chùa làng Khúc Thủy hiện còn lưu giữ 6 tấm bia đá cổ khắc văn tự Hán Nôm gồm 06 mặt bia, niên đại vào đầu thế kỷ XX, cuối thời Nguyễn. Hầu hết các bia này đều có thác bản văn bia được lưu trữ tại Viện Nghiên cứu Hán Nôm.

Bia Phúc Đống tự bi ký, niên đại: Thành Thái thứ 14 (1902)

Về nội dung văn bia, chúng tôi thống kê được như sau:

Bảng 1. Văn bia chùa Thắng Nghiêm Khúc Thủy

TT	Tên bia, ký hiệu[2]	Niên đại	Nội dung
----	---------------------	----------	----------

1. *Phúc Đổng tự bi ký* [] [] [] []
(Bia ghi chép chùa Phúc Đổng)

Thành Thái 14
(1902)

2. *Phúc Đổng tự Hậu bi*
[] [] [] [] (Bia Hậu chùa Phúc Đổng), N⁰ 25132

Duy Tân 5
(1911)

Thanh Toàn tôn sư cùng với thiện chuẩn bị gạch, ngói, mua vật liệu công việc trùng tu trong ngoài chùa thêm 9 gian, dùng toàn là sắt, gỗ cho công trình tốn kém rất nhiều xã và thập phương công đức chỉ phần ba, còn lại đều nhờ tôn sư. Đặng Thị Sum, hiệu [3] Diệu Nghiêm người thấy việc phúc liền phát tâm bỏ tiền đình 100 đồng bạc để trợ giúp chùa muốn gửi giỗ cho bản thân và con mất. Mỗi lần giỗ, sư trong chùa chạy trước tiên dâng lên, sau đặt cúng báo đáp ân tình. Khắc họ tên lên bia:

Đặng Thị Sum, hiệu Diệu Nghiêm

Con gái đã mất Đặng Thị Tạng, h Linh, giỗ ngày 13 tháng 12.

Chùa Phúc Đổng xã Khúc Thủy cũ tổ đường, mới xây dựng vào năm Người trong xã là Lưu Đình Bá bỏ thành phúc quả, tự nguyện gửi g và vợ cho đến nội ngoại phối dự siêu sinh tịnh cảnh. Tiền gửi giỗ bạc, 1 mẫu 5 sào 10 thước ruộng đồ chay hàng năm. Họ tên người giỗ: Lưu quý công, tự Đình Bá, hi Triệu, giỗ ngày 15 tháng 4 hàng quý thị, hiệu Từ Khiết, giỗ ngày 1 hàng năm. Đào quý thị, huý Thu Diệu Tường, giỗ ngày 13 tháng 2 Truy phối Lưu quý thị, hiệu Phúc quý lang, hiệu Thuận Hoàn. Trần hiệu Thục Hợi. Trần Thị Viện, hiệu

3. *Phúc Đống tự Hậu Phật*
□□□□ (Hậu Phật[4] chùa
Phúc Đống), N⁰ 25133

Duy Tân 10
(1916)

4. *Phúc Đống tự Hậu bi*
□□□□ (Bia Hậu chùa
Phúc Đống), N⁰25131

Khải Định 4
(1919)

Bà Đào Thị Khóm, hiệu Diệu Kính
Thủy, huyện Thanh Oai, tỉnh Hà
tộc Nguyễn Văn Tiến cúng tiền 6
nguyện làm giỗ chạp cho bà Đào
và chồng cùng với nội ngoại phối
trong chùa, cầu sinh tịnh thổ. Số
làm chi phí đồ chay hàng năm, tr
dâng lên Tam bảo, sau đặt trước
khắc ở sau: Đặng Thị Sum, hiệu
Nghiêm, cúng 1 mẫu ruộng, 100
gửi giỗ cho Đặng Thị Tặng, hiệu
giỗ ngày 13 tháng 12. Nguyễn qu
Từ Nương là vợ của ông họ Nguy
quý thị, hiệu Từ Thuận là vợ lẽ ông
Nguyễn. Phó lý trưởng của làng t
hội Tư văn[5] Nguyễn quý công,
Đàm, hiệu Thuận Hòa, giỗ ngày
Đào quý thị, huý Khóm, hiệu Diệu
ngày 10 tháng 7.

Tín chủ Đào Văn Liễn, vợ Lê Thị C
Khúc Thủy, tổng Tả Thanh Oai, h
Oai, phủ Ứng Hoà, tỉnh Hà Đông
ruộng tự nguyện gửi giỗ cho cha
thân được phối hưởng trong chùa
tịnh độ. Tiền gửi giỗ 80 đồng bạc
ruộng để làm giỗ hàng năm. Chù
mâm cỗ chay, 10 cái oản, vàng h
dâng trước bia. Khắc họ tên người
giỗ:

Hiển khảo[8] Lê quý công, huý Sĩ
Thuần Sĩ, giỗ chính ngày 25 thán

Hiển tử[10] bà họ Đào, tên huý T
Diệu Hội, là vợ ông họ Lê, chính q
tháng 2. Lê Tảo Bông phối hưởng

5. *Phúc Đống tự bi* [] (Bia
chùa Phúc Đống), Ất Sửu (1925)
N⁰ 25130

Thanh Toàn tổ sư cùng với nhân
xã dùng gạch ngói, gỗ trùng tu n
thêm chùa một ngôi tam bảo, tro
chín gian, toàn dùng sắt, gỗ các
các vị tượng Phật, chi phí lên đến
đồng. Đến năm Bính Ngọ (1906),
tịch, tổ sư cũng viên tịch. Đến nă
Tuất (1910), bản chùa Thanh Sùng
xây dựng một ngôi điện đường, t
gạch, ngói, gỗ xây mới trong ngo
tạo 5 bức tượng tiên thánh, 1 bức
thần. Đến năm Canh Thân (1920)
quan và xây dựng nhà dân ở, đắp
nền, đào giếng, xây bến sông ch
thờ phụng thờ, tất cả đều làm m
gần 5.000 đồng bạc. Chỉ 2 ngôi ở
tả hữu phía trước chùa, tạo các t
các khoản trong chùa, từ Tân Sửu
đến Canh Thân (1920), hai ba lần
xây dựng không dám phiền thuế
chia tiền bạc, chỉ khuyên thiện tín
tuỳ tâm phát mà thôi, còn thiếu l
sư, tôn sư và Phan Lương Sùng t
Sau đó, chùa bị đột nát, hư hại. Đ
sửa chỉ thiện gia, Phật luật truyề
môn giao cho tuỳ ý ngoại tông k
xâm nhận. Nay lập bia ghi lại.

Ao vườn trong chùa 1 mẫu, ruộng
mẫu, ruộng hương đèn 5 mẫu.

6. [Bia gửi giỗ]

Không ghi

Tôn sư Đấng Tiên ông, tự Hùng K
xây dựng một toà đài sen, chi ph
quan, để tiện cho việc cung cấp
để ruộng gửi giỗ tại xã Khúc Thủy
2 mẫu 4 sào 1 thước giao cho xã
mục[11], già trẻ lớn bé trong sáo
nhận hàng năm lần lượt thay nhà
ruộng, sắm sửa lễ vật. Nguyên đ
mua gà, xôi, kim ngân, trầu cau
tiền 1 quan, mang đến cúng tại đ
Chính giỗ ngày 28 tháng 2, mua
lợn, 1 miếng thịt lợn trị giá 3 qua
quan 2 mạch gạo nếp. Kim ngân
rượu, muối, tương tổng cộng tiền
Đâng cúng bộ hạ, dùng 1 miếng
xôi. Cha là họ Đặng, tên tự Phúc
ngày 30 tháng 2. Mẹ họ Trần, tên
Từ, giỗ ngày 9 tháng 9. Chính th
Tuyên, giỗ ngày 7 tháng 8. Vợ lễ
giỗ ngày mồng 3 tháng 10. Bốn c
lễ sắm sửa gà, xôi, kim ngân, tr
1 quan[13], mang ra cúng tại đ
trên tổng cộng 10 quan. Sáu giá
sữa. Cho nên sáu giáp đồng ý x
để gửi 5 cái giỗ để lại mãi mãi ng

Thông qua tư liệu Hán Nôm, chùa Khúc Thủy hiện còn 6 tấm bia với 6 mặt bia, bia *Phúc Đống tự bi ký* (Bia ghi chép chùa Phúc Đống) dựng sớm nhất vào năm Thành Thái thứ 14 (1902). Tấm bia dựng muộn nhất là bia *Phúc Đống tự bi* (bia chùa Phúc Đống) vào năm Ất Sửu (1925) và một tấm bia không có tên bia, không ghi thời gian dựng, nội dung gửi giỗ.

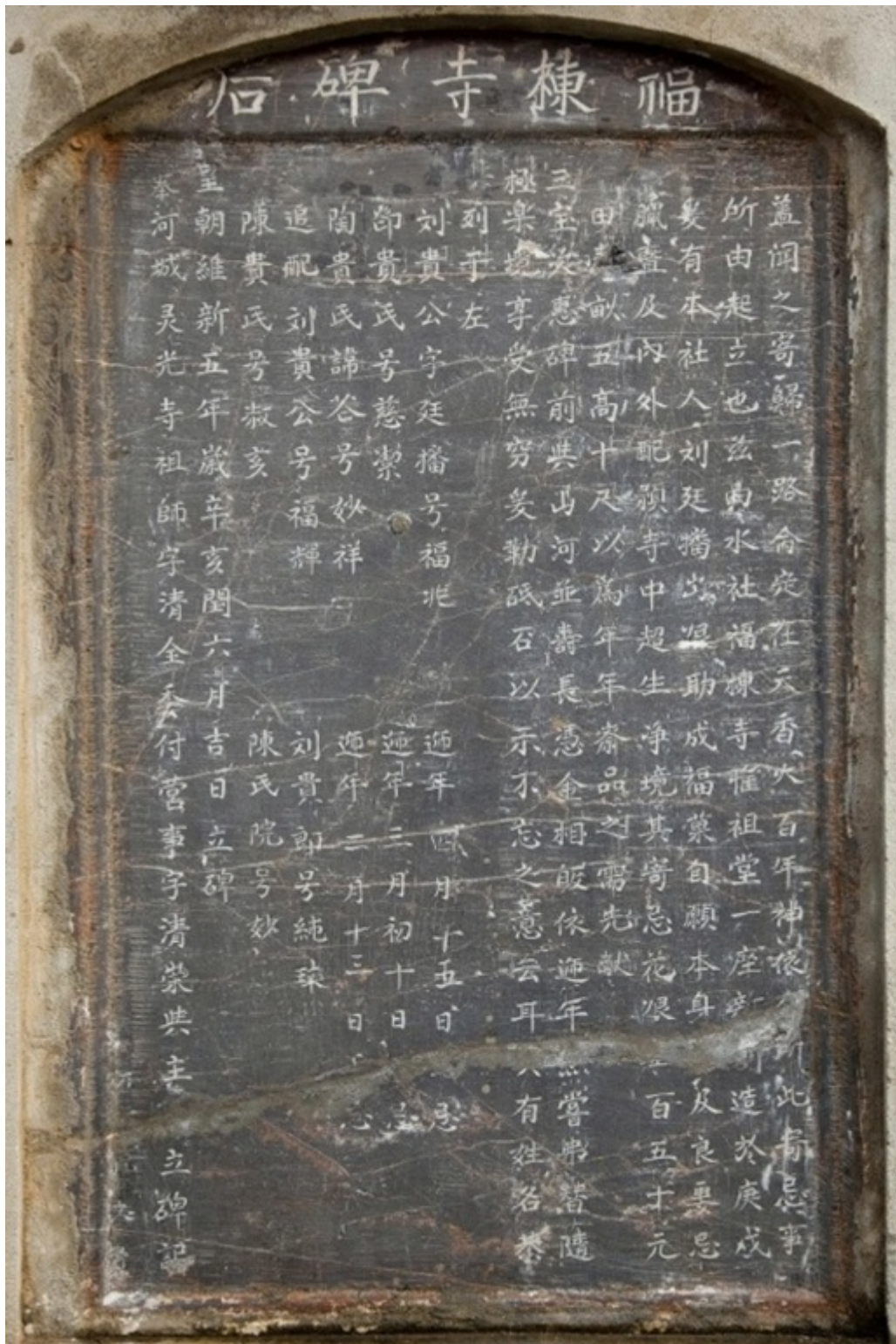
Về nội dung, hầu hết là văn bia gửi giỗ, gồm các bia: *Phúc Đống tự bi ký*, *Phúc Đống tự bi Hậu*, *Phúc Đống tự Hậu Phật*, *Phúc Đống tự Hậu bi*, *[Bia gửi giỗ]*. Tổng cộng 5/6 văn bia. Chỉ duy nhất bia *Phúc Đống tự bi* nói về việc sư trụ trì Thanh Toàn thiên sư cùng với nhân dân trong xã hai, ba lần trùng tu, xây dựng mở rộng thêm chùa từ năm Tân Sửu (1901) đến năm Canh Thân (1920). Đồng thời, cuối văn bia ghi lại tài sản của chùa ao vườn trong chùa 1 mẫu, ruộng giỗ Hậu 2 mẫu, ruộng hương đèn 5 mẫu. Thông qua văn bia, cũng cho thấy đầu thế

kỷ XX, các thiền sư tu hành tại chùa và phát triển xây dựng chùa làng, trong đó đặc biệt ý nghĩa, là vị sư Thanh Toàn thiền sư có công trùng tu xây dựng chùa trong nhiều năm mới hoàn thành (1925).

Lý do gửi giỗ cũng được ghi rõ ràng trên bia. Cụ thể, chúng tôi thống kê được như sau:

Văn bia *Phúc Đổng tự bi*: Tôn sư và thiện tín cả làng đại khởi công trùng tu trong ngoài chùa rộng thêm 9 gian. Chi phí cho công trình tốn kém rất nhiều tiền. Bản xã và thập phương công đức chỉ được một phần ba, còn lại đều nhờ tôn sư. Thầy tôi lo liệu để bổ sung vào, đến khi có Đặng Thị Sum, hiệu Diệu Nghiêm người trong xã thấy việc phúc liên phát tâm bỏ tiền của gia đình 100 đồng bạc để trợ giúp cho chùa. Bà muốn gửi giỗ cho bản thân và con gái đã mất.

Bia *Phúc Đổng tự bi Hậu*: Chùa Phúc Đổng xã Khúc Thủy chỉ một toà tổ đường, mới xây dựng vào năm Canh Tuất. Người trong xã là Lưu Đình Bá bỏ tiền giúp thành phúc quả, tự nguyện gửi giỗ bản thân và vợ cho đến nội ngoại phối dự trong chùa siêu sinh tịnh cảnh. Tiền gửi giỗ là 550 đồng bạc, ruộng 1 mẫu 5 sào 10 thước làm chi phí đồ chay hàng năm.

Bia Phúc Đống tự bi Hậu, niên đại Duy Tân thứ 5 (1911)

Bia *Phúc Đống tự Hậu Phật*: Bà Đào Thị Khóm, hiệu Diệu Kính ở xã Khúc Thủy, huyện Thanh Oai, tỉnh Hà Đông, bản tộc Nguyễn Văn Tiến cúng tiền 60 đồng, tự nguyện làm giỗ chạp cho bà Đào Thị Khóm và chồng cùng với nội ngoại phối hưởng trong chùa, cầu sinh tịnh thổ. Đặng Thị Sum, hiệu Diệu Nghiêm, cúng 1 mẫu ruộng, 100 đồng bạc, gửi giỗ cho Đặng Thị Tặng, hiệu Diệu Linh.

Bia *Phúc Đống tự Hậu bi*: Tín chủ Đào Văn Liễn, vợ Lê Thị Cẩm[14] ở xã Khúc Thủy, tổng Tả Thanh Oai, huyện Thanh Oai, phủ Ứng Hoà, tỉnh Hà Đông cúng tiền, ruộng tự nguyện gửi giỗ cho cha mẹ vợ và tứ thân được phối hưởng trong chùa, siêu sinh tịnh độ. Tiền gửi giỗ 80 đồng bạc hoa, 1 mẫu ruộng để làm giỗ hàng năm.

Bia [Bia gửi giỗ]: Tôn sư Đăng Tiên ông, tự Hùng Kiện tôn giả xây dựng một toà đài sen, chi phí hết 500 quan, để tiện cho việc cung cấp cúng giỗ và để ruộng gửi giỗ tại xã Khúc Thủy, tổng cộng 2 mẫu 4 sào 1 thước giao cho xã này.

Trong các văn bia Hậu ở trên, không ghi nội dung được bản xã bầu Hậu mà chỉ ghi gửi giỗ 5/6 văn bia.

2.1. Tài sản người gửi giỗ cung tiến

Người gửi giỗ cung tiến tiền, ruộng cho chùa (4/5 văn bia), gửi giỗ cho bản xã (1/5 văn bia). Cụ thể như sau:

Bảng 2. Tài sản người gửi giỗ cung tiến

TT	Tên bia, ký hiệu	Niên đại	Người gửi giỗ	Tiền	Ruộng đất
1.	Phúc Đống tự bi ký □□□□ (Bia ghi chép chùa Phúc Đống)	Thành Thái 14 (1902)	Đặng Thị Sum, hiệu Diệu Nghiêm	100 đồng bạc	
2.	Phúc Đống tự bi Hậu □□□□ (Bia Hậu chùa Phúc Đống), N ⁰ 25132	Duy Tân 5 (1911)	Lưu Đình Bá	550 đồng bạc	1 mẫu 5 sào 10 thước

TT	Tên bia, ký hiệu	Niên đại	Người gửi giỗ	Tiền	Ruộng đất
	Phúc Đồng tự Hậu Phật □□□□		Nguyễn Văn Tiến	60 đồng	
3.	(Hậu Phật chùa Phúc Đồng), N ⁰ 25133	Duy Tân 10 (1916)	Đặng Thị Sum, hiệu Diệu Nghiêm	100 đồng bạc	1 mẫu
	Phúc Đồng tự Hậu bi □□□□				
4.	(Bia Hậu chùa Phúc Đồng), N ⁰ 25131	Khải Định 4 (1919)	Đào Văn Liễn, vợ Lê Thị Cẩm	80 đồng bạc hoa	1 mẫu
			Đặng Tiên Ông, tự Hùng Kiện tôn giả	500 quan	2 mẫu 4 sào 1 thước

Theo thống kê ở trên, bà Đặng Thị Sum, hiệu Diệu Nghiêm bỏ tiền của gia đình 100 đồng bạc trợ giúp cho chùa. Ông Lưu Đình Bá tự nguyện bỏ tiền 550 đồng bạc, 1 mẫu 5 sào 10 thước ruộng gửi giỗ cho bản thân, vợ và gia tiên nội ngoại. Bản tộc Nguyễn Văn Tiến cúng tiền 60 quan, gửi giỗ cho bà Đào Thị Khóm, hiệu Diệu Kính và chồng cùng với nội ngoại được phối hưởng trong chùa. Đặng Thị Sum, hiệu Diệu Nghiêm cúng 1 mẫu ruộng, 100 đồng bạc gửi giỗ. Ông Đào Văn Liễn, vợ Lê Thị Cẩm cúng 80 đồng bạc hoa, 1 mẫu ruộng cho chùa. Tôn sư Đặng Tiên Ông, tự Hùng Kiện tôn giả xây dựng 1 toà sen chi phí hết 500 quan, 2 mẫu 4 sào 1 thước giao cho xã này. Như vậy, tài sản người gửi giỗ cung tiến gồm tiền và ruộng (4/6 người), chỉ cung tiến tiền (2/6 người). Trong đó, cung tiến 1 mẫu ruộng (2/4 người), trên 1 mẫu ruộng (1/4 người) và trên 2 mẫu ruộng (1/4 người). Số tiền cung tiến nhiều nhất 550 đồng bạc và 500 quan, ít nhất 60

đồng bạc.

2.2. Lệ cúng cho những người được gửi giỗ

Những người gửi giỗ ở chùa Thăng Nghiêm hầu hết là những người đã mất. Vì vậy, nhà chùa đồng ý làm giỗ cho họ. Lễ vật khá phong phú. Cúng giỗ có thể là cỗ chay, nhưng có thể là cỗ mặn. Ngoài cúng giỗ, chùa còn cúng vào dịp tết Nguyên đán, lễ chung (cúng tế vào mùa đông), lễ thường (cúng tế vào mùa thu). Cụ thể, chúng tôi thống kê được như sau:

Bảng 3. Lệ cúng

TT	Tên bia	Niên đại	Người hưởng giỗ	Lễ tiết	Lễ v
1.	Phúc Đống tự bi ký □□□□ (Bia ghi chép chùa Phúc Đống)	Thành Thái 14 (1902)	Đặng Thị Sum, hiệu Diệu Nghiêm Đặng Thị Tặng, hiệu Thục Linh Lưu quý công, tự Đình Bá, hiệu Phúc Triệu Đặng quý thị, hiệu Từ Khiết	Giỗ	Đồ c
2.	Phúc Đống tự bi Hậu □□□□ (Bia Hậu chùa Phúc Đống), N ⁰ 25132	Duy Tân 5 (1911)	Đào quý thị, huý Thương, hiệu Diệu Tường Truy phối Lưu quý thị, hiệu Phúc Huy. Lưu quý lang, hiệu Thuần Hoàn. Trần quý thị, hiệu Thục Hợi. Trần Thị Viện, hiệu Diệu.	chung, thường, giỗ	Đồ c

TT	Tên bia	Niên đại	Người hưởng giỗ	Lễ tiết	Lễ v
3.	Phúc Đổng tự Hậu Phật [] (Hậu Phật chùa Phúc Đổng), N ⁰ 25133	Duy Tân 10 (1916)	Đào Thị Khóm, hiệu Diệu Kính và chồng cùng với nội ngoại phối hưởng Đặng Thị Tặng, hiệu Diệu Linh; Nguyễn quý thị, hiệu Từ Nương. Đặng quý thị, hiệu Từ Thuận. Nguyễn quý công, huý Đàm, hiệu Thuần Hào. Đào quý thị, huý Khóm, hiệu Diệu Kính.	chung, thường, giỗ	Đồ c
4.	Phúc Đổng tự Hậu bi [] (Bia Hậu chùa Phúc Đổng), N ⁰ 25131	Khải Định 4 (1919)	Hiển khảo Lê quý công, tên huý Sĩ, tên tự Thuần Sĩ. Hiển tử bà họ Đào, tên huý Thặng, hiệu Diệu Hội. Lê Tảo Bông phối hưởng.	Giỗ	cổ c và n
5.	[Bia gửi giỗ]	Không ghi	Tôn sư Đấng Tiên ông, tự Hùng Kiện tôn giả	Nguyên đán Giỗ	gà, i cau 1 cá thịt mạ gạo cau,

TT	Tên bia	Niên đại	Người hưởng giỗ	Lễ tiết	Lễ v
	Cha Đặng Phúc Châu; Mẹ họ Trần, hiệu Diệu Từ. Chính thất hiệu Diệu Tuyên; Vợ lễ hiệu Diệu Ý		Gà, xôi, kim ngân, trầu cau, rượu 1 quan	Giỗ	

Theo thống kê ở Bảng 3 ở trên, một số người chỉ cúng vào ngày giỗ 2/5 bia; cúng vào ngày giỗ và lễ chung, thường 2/5 bia; cúng vào ngày giỗ và Tết Nguyên đán 1/5 bia. Lễ vật cúng giỗ là đồ chay (3/5 bia), đồ chay cùng với oản, vàng hoa (1/5 bia), cúng lễ mặn (1/5 bia). Lễ vật mặn gồm gà, xôi, rượu, thủ lợn, thịt lợn giống như các lễ giỗ trong dân gian. Những người này gửi giỗ tiền và ruộng cho xã. Kỳ mục, già trẻ lớn bé trong sáu giáp nhận hàng năm lần lượt thay nhau canh tác ruộng, sắm sửa lễ vật. Hầu hết những người được gửi giỗ đều liệt kê họ tên, tên húy, tên hiệu và ngày giỗ cụ thể, chỉ một số người phối hưởng mới không có ngày giỗ.

3. Kết luận

Chùa Khúc Thủy là ngôi chùa cổ với trong lịch sử. Chùa hiện lưu giữ được nhiều tư liệu Hán Nôm có giá trị nhằm khẳng định lịch sử ngôi chùa đồng thời ghi chép đóng góp của các Hậu Phật đối với bản xã và bản tự. Trong lịch sử, chùa nhiều lần được xây dựng, trùng tu ngày một khang trang, to đẹp hơn. Các vị sư trong

truyền Việt Nam, Nxb KHXH, tr.829)

[5] Hội Tư văn: tổ chức của những vị Nho học ở địa phương, như hội Tư văn hàng huyện, hàng tổng và làng xã. (Theo *Tục lệ làng xã cổ truyền Việt Nam*, (sđd), tr.837)

[6] Huý: là tên được cha mẹ (hoặc những người bằng vai, hay ở vai trên hoặc một bậc có trí tuệ trong làng) đặt cho sau khi chào đời một thời gian, ngày nay gọi là tên khai sinh, hay tên gọi chính thức, cũng có thể gọi là tên thường gọi, trong trường hợp người đó không có tên nào khác. Đây là tên gọi chính thức được ghi trong sổ hàng giáp, sổ đình của làng (chỉ với con trai) và mang tính pháp lý, dùng cho các hoạt động, các quan hệ xã hội, giao dịch dân sự của người đó (với cả nam và nữ) trong cuộc đời sau này, cả đến khi chết làm lễ cúng hồn (nên gọi là tên cúng cơm còn gọi là "tên hèm"). Đặc điểm nổi bật của việc đặt tên huý cho con là không được trùng với tên của Thành hoàng làng và tên của các cụ kị đời trước, các bậc trong họ bằng vai hoặc trên vai bố mẹ. (Theo *Bách khoa thư làng Việt cổ truyền* (sđd), tr.784).

[7] Chử này 𠂔 có hai âm đọc: Cẩ, Cẩm.

[8] Hiễn khảo: cha đã mất.

[9] Tự: nghĩa chữ Hán là "tên chữ", là tên để gọi thay cho tên huý, tên tục và chỉ đặt cho con trai khi đến 20 tuổi. Tên tự và tên huý có liên quan với nhau. Đặt tên tự phải bắt nguồn từ tên huý, liên quan đến tên huý... Tuy nhiên, nhiều trường hợp, tên tự không có mối liên quan đến tên huý, mà chỉ biểu thị khí phách, ước vọng. Có nhiều cách đặt tên tự. Người xưa quan niệm tên tự càng "bí hiểm", càng chứng tỏ đó là người có tri thức, có trí tuệ. Vì vậy, không dễ dàng hiểu được mối quan hệ giữa tên tự và tên huý. (Theo *Bách khoa thư làng Việt cổ truyền*, (sđd), tr. 786)

[10] Hiễn tỷ: mẹ đã mất.

[11] Kỳ mục: những người đã giữ chức sắc trong làng, sau hoàn thành công việc mà không có sai phạm. (Theo Nguyễn Tá Nhí (chủ biên) (2010), *Tư liệu văn hiến Thăng Long - Hà Nội Tuyển tập hương ước tục lệ*, Nxb Hà Nội, tr.1251)

[12] Giáp: một tập hợp người theo lớp tuổi, có thể kết hợp với quan hệ huyết thống của nam giới. Các thành viên trong giáp được chia ruộng công, chịu sai dịch, lo tế lễ hàng năm của làng. (Theo *Tư liệu văn hiến Thăng Long - Hà Nội Tuyển tập hương ước tục lệ*, (sđd), tr.1250)

[13] Quan tiền: một quan tiền thời Lê gồm 600 đồng, chia làm 10 tiền (một tiền là 60 đồng, gọi là cổ tiền). Sang thời Nguyễn, vẫn là đơn vị tiền cơ bản có giá trị một đồng nhưng không được đúc thành một đơn vị tiền riêng, mà giá trị của nó được biểu hiện ở con số ghi trên mặt đồng tiền. Ngoài tiền bằng đồng còn có tiền bằng bạc đúc thành thoi. Bạc thoi thời Tự Đức (1848-1883) còn được đúc thành các đồng tiền tính theo đơn vị quan và mạch (10 mạch bằng 1 quan) tương đương với quan tiền đồng nhưng giá trị hơn. Ngoài ra còn có quan tiền sử. (Theo *Tục lệ làng xã cổ truyền Việt Nam* (sđd), tr.833)

[14] Chữ này 𠄎 có hai âm đọc: Cấm, Cầm.